

Ярослав ТАРАС

ДЕРЕВ'ЯНІ ГАЛЕРЕЇ НАРОДНОГО ЖИТЛА МОЛДОВИ

Розглянуті дерев'яні галереї та їх архітектурно-декоративне вирішення, прослідковані напрямки обробки стовпчиків, підкосів, капітелей, огорож галерейок, з'ясовані особливості галерейок південного і північного районів Молдови. Матеріал широко представлений графічною частиною. Публікація ґрунтується на польових дослідженнях автора, які проводилися в 1972—1986 рр. з метою написання монографії «Народна архітектура Молдови», видання якої не відбулося в 1992 р. через політичні обставини. Складовою цієї праці є також архівні та опубліковані матеріали дослідника молдавського декоративно-ужиткового мистецтва. Графічна частина виконана автором в 1987—1990 рр. під час його перебування в Алжирі.

Ключові слова: Молдова, галерея, галерейка, дерев'яні капітелі.

© Я. ТАРАС, 2013

Характерною особливістю народного житла Молдови є спорудження різної ширини звисів дахів, які необхідні не лише для захисту будинку від атмосферних опадів і перегріву приміщення, але й для захисту площі вздовж стін (призьби), яка використовується для господарсько-побутових потреб. В одному випадку такий розвинутий звис даху робиться з боку чільного фасаду, в інших — з бокового та тильного фасадів.

Розвинуті звиси дахів створюються на консолях або від виносу балок перекриття поперечних (сволоків) за стіну. Якщо звис даху великий його опирають на чотири або шість стовпчиків-колон, які закопують в землю або встановлюють на підвалини призьби. Навіс, утворений від виносу даху хати, який підтримують стовпи чи винесені на кутах платви, дістав назву галерея (галерейка)¹. Галерея є важливим елементом у формуванні архітектурного образу молдавської хати і одним із маркерів національної архітектури.

Розрізнений матеріал про дерев'яні галереї ми знайдемо в працях М. Лівшица [2], З. Мойсеєнко [3], Д. Гобермана [1], Я. Тараса [4], В. Малкочі [6].

Галерея складається з призьби, стовпчиків-колон та огорожі. Звис даху через винос балок (платв) за стіну характерний головним чином для старих типів житла північних районів Молдови. Такі звиси можна побачити в житловому будинку с. Динжень де Жос, який побудований в XIX ст. у хатах сіл Костешти (Costești Jaloveni), Аріонешти (Arionești) — Дондюшанський р-н., Корпачі (Corpaci) — Єдинецький р-н [6, fig. 1,1, 2,1—2,2].

Виноси даху, які опираються на стовпчики-колони, властиві як старому, так і сучасному житловому будівництву. Галерея стала найбільш розповсюдженим елементом хати в центральних і південних районах. Її архітектурному рішенню приділяється значно більше уваги. Різні кліматичні умови, і особливо будівельні матеріали, суттєво повпливали на прийоми влаштування галерей і передбачили характер їх художнього вирішення. Кліматичні і побутові умови визначили винос галерейки на 70—100 см. Галерейки з таким виносом переважно використовувались для господарської мети — сушіння тютюну, перцю, кукурудзи, зер-

¹ Запозичення з німецької або французької мови через російську; нім. Galerie, фр. galerie походять від італ. galleria, яке є результатом видозміни біблійного топоніма Gelileia, що вживався в Римі на позначення паперти храму.

на, фруктів, овочів, оскільки це місце захищене від дощу і добре провітрюється.

Загальним для всіх районів Молдови є влаштування галерейки з південного боку, з боку чільного, або причілкового і тильного фасадів.

Якщо галерею споруджували з чільного та тильного фасадів, то з південного боку її використовували для побутових потреб, а з тильного боку — для господарських функцій.

Галерея з виносом 70—100 см при висоті стіни 2,5—2,8 м регулює впродовж дня інсоляцію стін хати. В літній період зранку і ввечері, коли теплова дія сонячного проміння незначна, всі промені потрапляють на площину стіни і таким чином інсолюють житлові приміщення через віконні просвіти. Коли сонце в середині дня піднімається високо, теплова дія променів стає значною, розвинутий звис даху створює тінь, яка захищає стіну від перегріву і не допускає проникнення через вікна прямих сонячних променів у житлове приміщення, завдяки чому створюються комфортні умови проживання. В зимовий період завдяки низькому сонцестоянню винос даху не заважає потраплянню сонячного проміння в житлові приміщення протягом дня та на площину стіни.

Правильний винос даху за межі стіни при відповідній орієнтації хати дає змогу захистити її в полудень від перегріву і не перешкоджає ранком інсоляції інтер'єру. Зимом сонячні промені інсолюють стіну протягом цілого дня, сприяють покращенню теплового режиму в інтер'єрі. Поєднання галереї з південного та розвинутого виносу даху із східного боку створює умови, при яких максимально використовуються кліматичні чинники, які покращують функціонування житла. Використання галереї як літнього приміщення, підвищення вимог до побуту спричинилось до збільшення її глибини до 1,3 м.

Найстаріші галереї споруджувались з дерева. В основному розвинутий звис даху опирається на платву, яку підтримують дерев'яні стовпчики. Галереї, які підтримуються стовпами, отримали в місцевого населення найбільшу мистецьку зацікавленість щодо їх оформлення. У збережених старих взірцях галерей віддавалась перевага доцільності та економічності, тому стовпчики та розкоси мало декорувались. Стовпчики галереї були круглого або квадратного перетину. В старих хатах галерея вирішена просто: звис даху підтримують чотири квадратні в плані стовпчики з

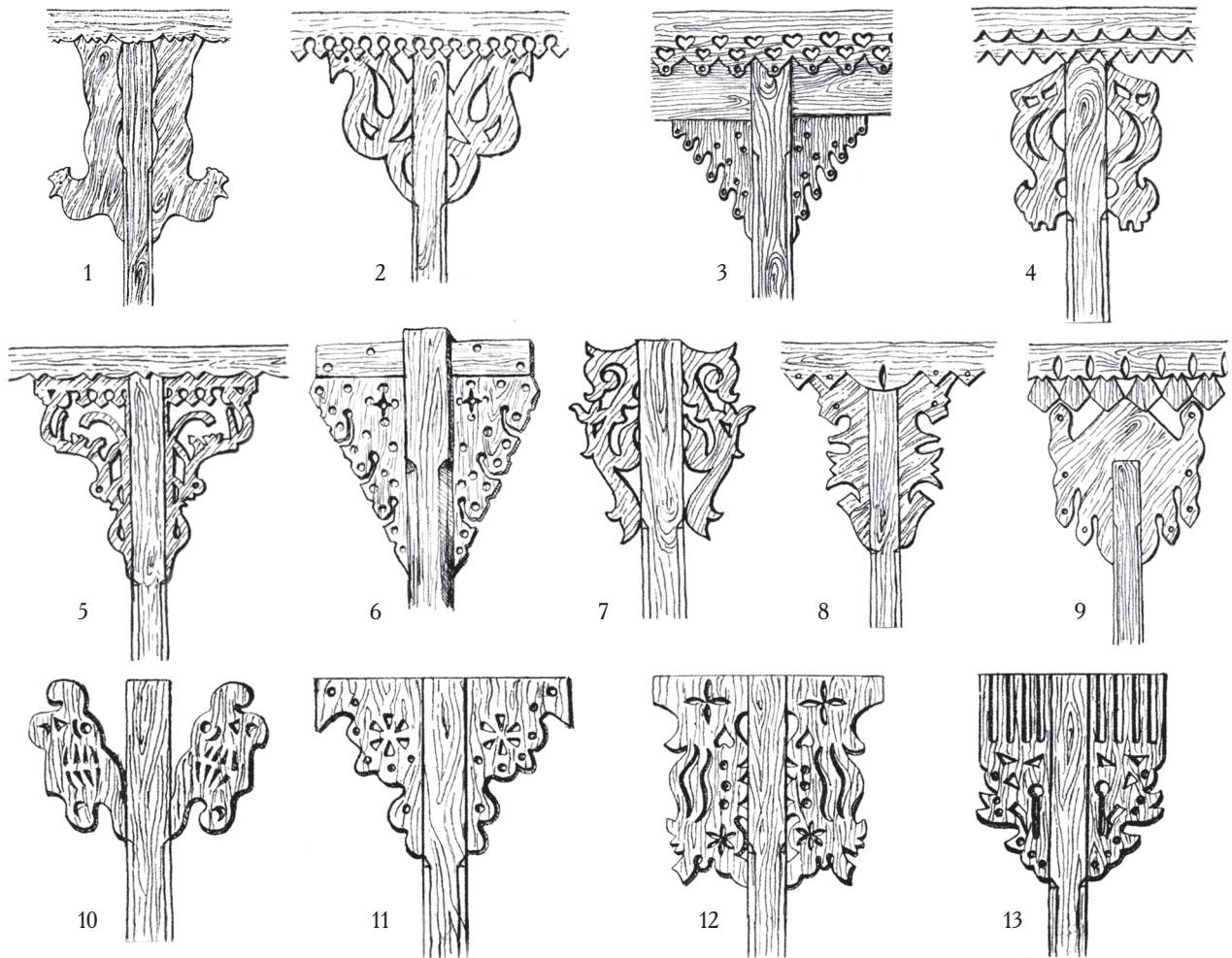
розкосами, які закопані в землю. Платва, стовпчики, розкоси не мають декору, за винятком зрізка прямих кутів по боках на стовпчику. Звис даху, який підтримують чотири круглих стовпчики, можуть бути поставлені на фундамент, який є продовженням фундаменту поперечних стін хати. В цьому випадку вони розрізають по горизонталі призьбу на чотири частини [6, fig. 3,1]. Самі круглі стовпчики-сохи по вертикалі лише в одному місці перехоплені невеликими профільними заглибленнями у вигляді ритмічних овальних поясків. Таке рішення надає їм своєрідного силуету. Стовпчики-сохи круглого січення часто обмащувались глиною і білилися вапном.

В галереях, де декор мінімальний, основну архітектурно-мистецьку роль відіграє пропорційне співвідношення даху до площини фасаду, почленованого стовпчиками-сохами. Архітектурне вирішення збагачується за рахунок гри світла і тіні на великих білих площинах стін. Таке рішення не має аскетизму: простота форми зіставляється з якістю і мальовничістю вирішення стін, сох, вікон, дверей. З часом складовим елементам галерейок: як стовпчикам, платвам, на які опирається винос даху, рідше кронштейнам приділяється більше уваги. Ці архітектурні елементи піддаються пластичній обробці і декоруються різьбою, що значно підвищує художню виразність народного житла.

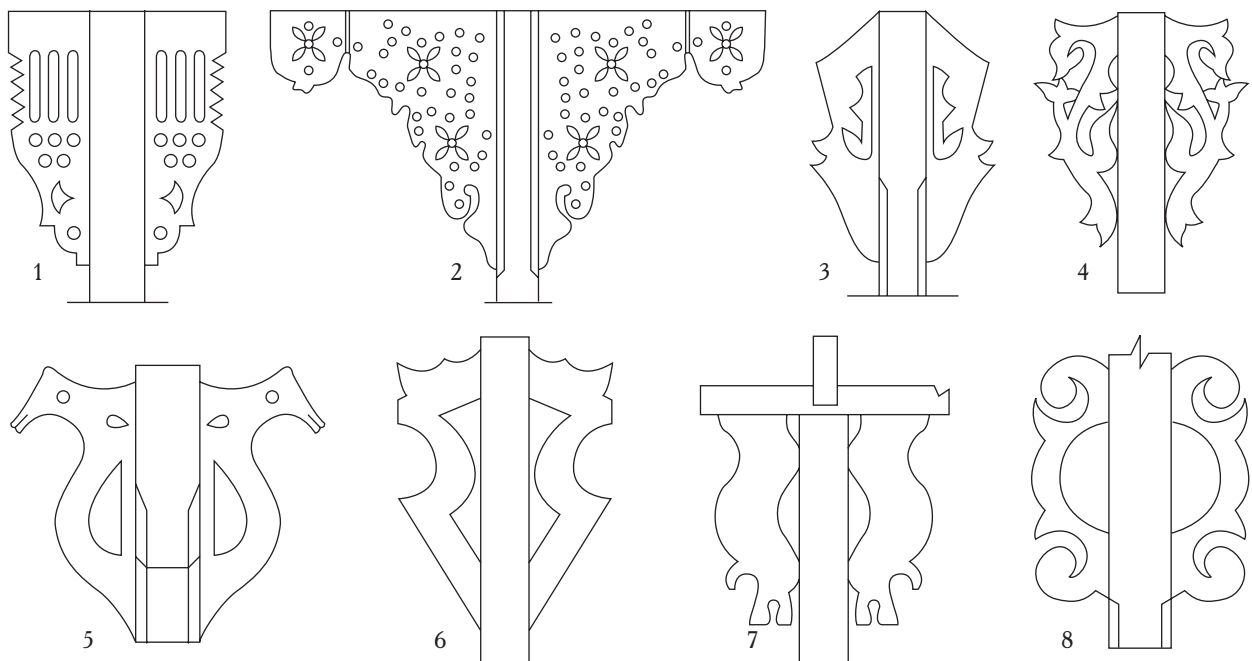
У рішенні дерев'яних стовпчиків (колонок) побачимо ордерний принцип їх побудови. Низ колони завжди був стовщений, не займаний різьбою на висоту 60—70 см, і становить своєрідний п'єдестал для верхньої частини. Верхня частина — фус колонки — має різноманітну порізку.

Можна прослідкувати три напрямки обробки стовпчика. Перший напрям, або тип, пов'язаний з великою і пластичною обробкою і декоративною різьбою стовпчика і його підкосів — с. Бозієни (Bozieni) [6, fig. 6,1]. Цей тип має давнє коріння і вимагає більш детального вивчення.

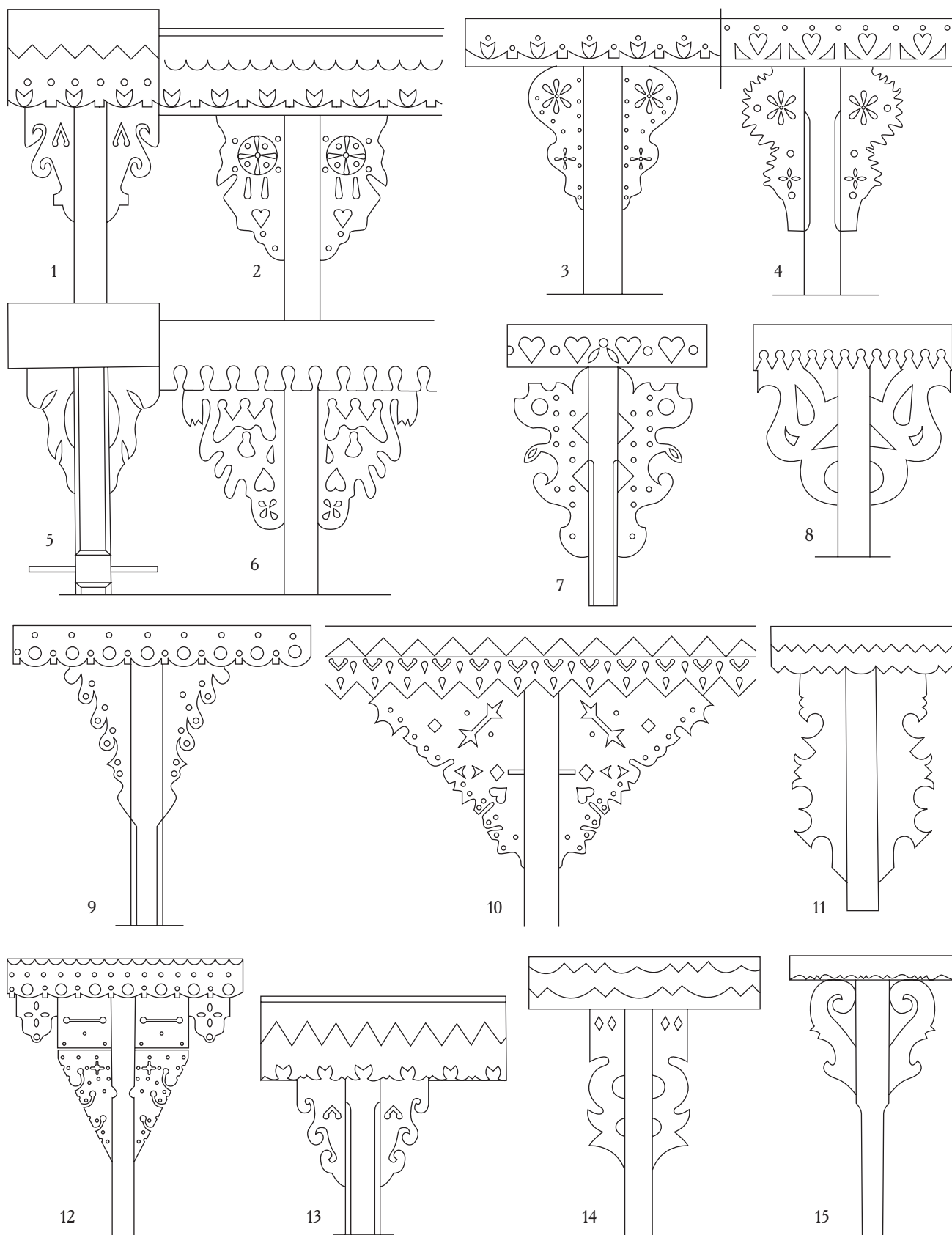
У старих взірцях галерей спостерігається переважно складна різьба у вигляді чергування рядів, прямокутників, валиків і т. д., але й у вигляді порізок, врубков, виконаних в тілі стовпчика. З вирубкою лісів у Молдові і відсутністю потрібного лісоматеріалу виникла потреба використовувати мінімальне січення балок і стовпчиків, не допускати глибоких порізок, щоб не ослабити несучу здат-

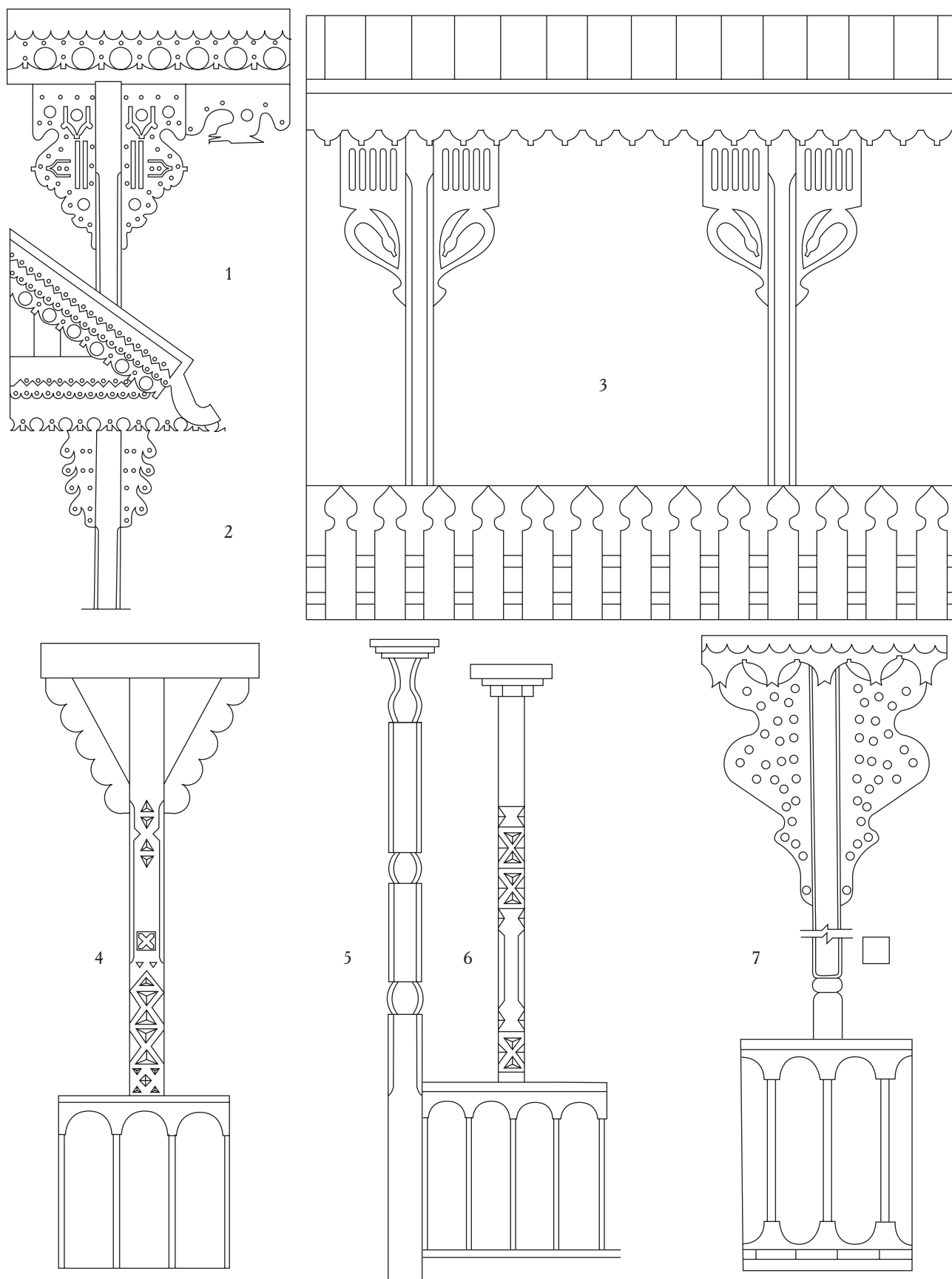
1–2 – Приклади капітелей, колонок (colonete cu consola) за V. Malcoci. Центральна зона Молдови. 3–13 – Приклади капітелей (consola cu elemente ale lumi vegetale) за V. Malcoci. Центральна зона Молдови

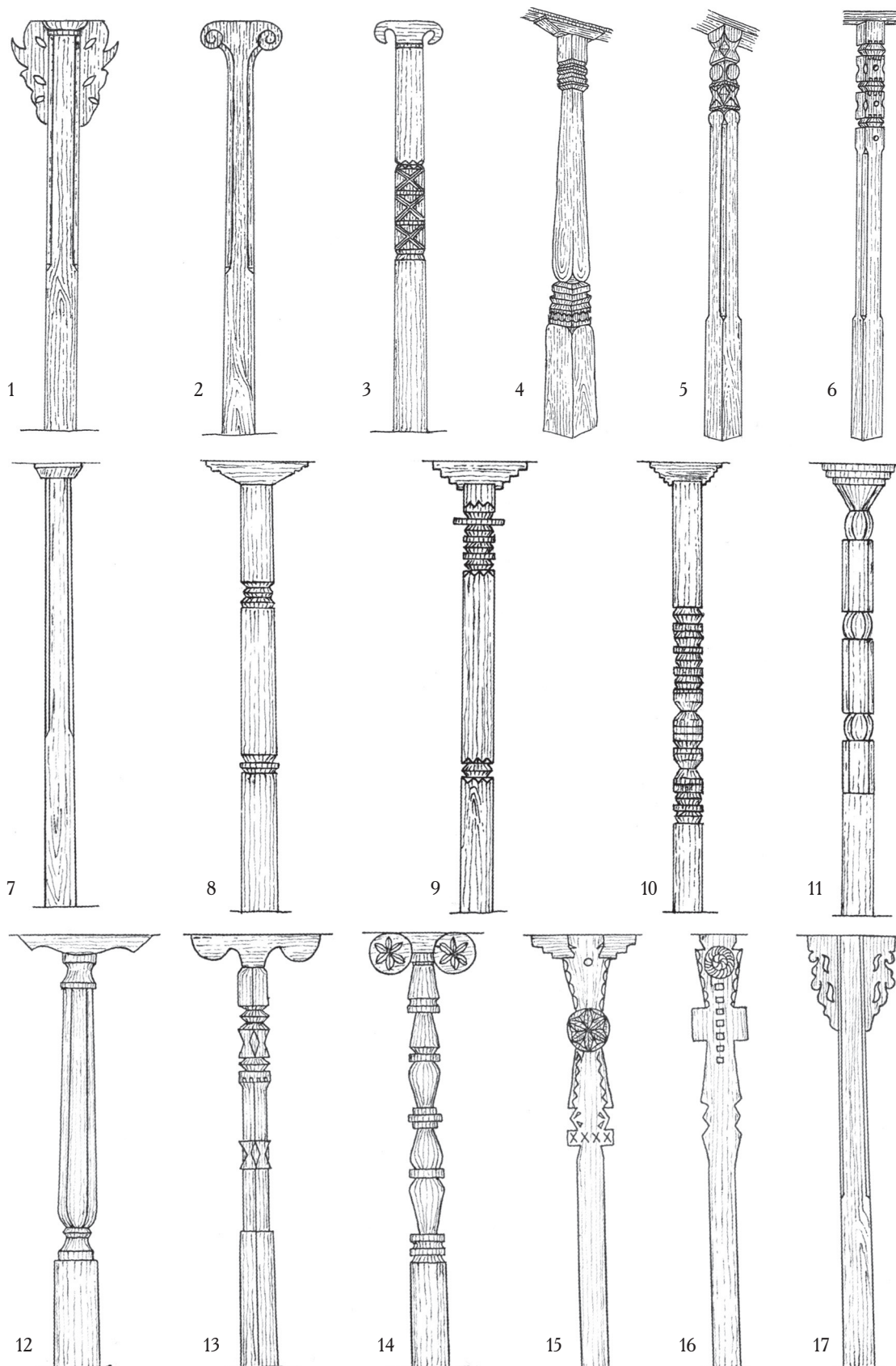
Приклади капітелей. 1 – Кугурешти; 2 – Садова; 3 – Садова; 4 – Ферапонтевка; 5 – Препелиця; 6 – Кирсова; 7 – Гура-Галбей; 8 – Яловени

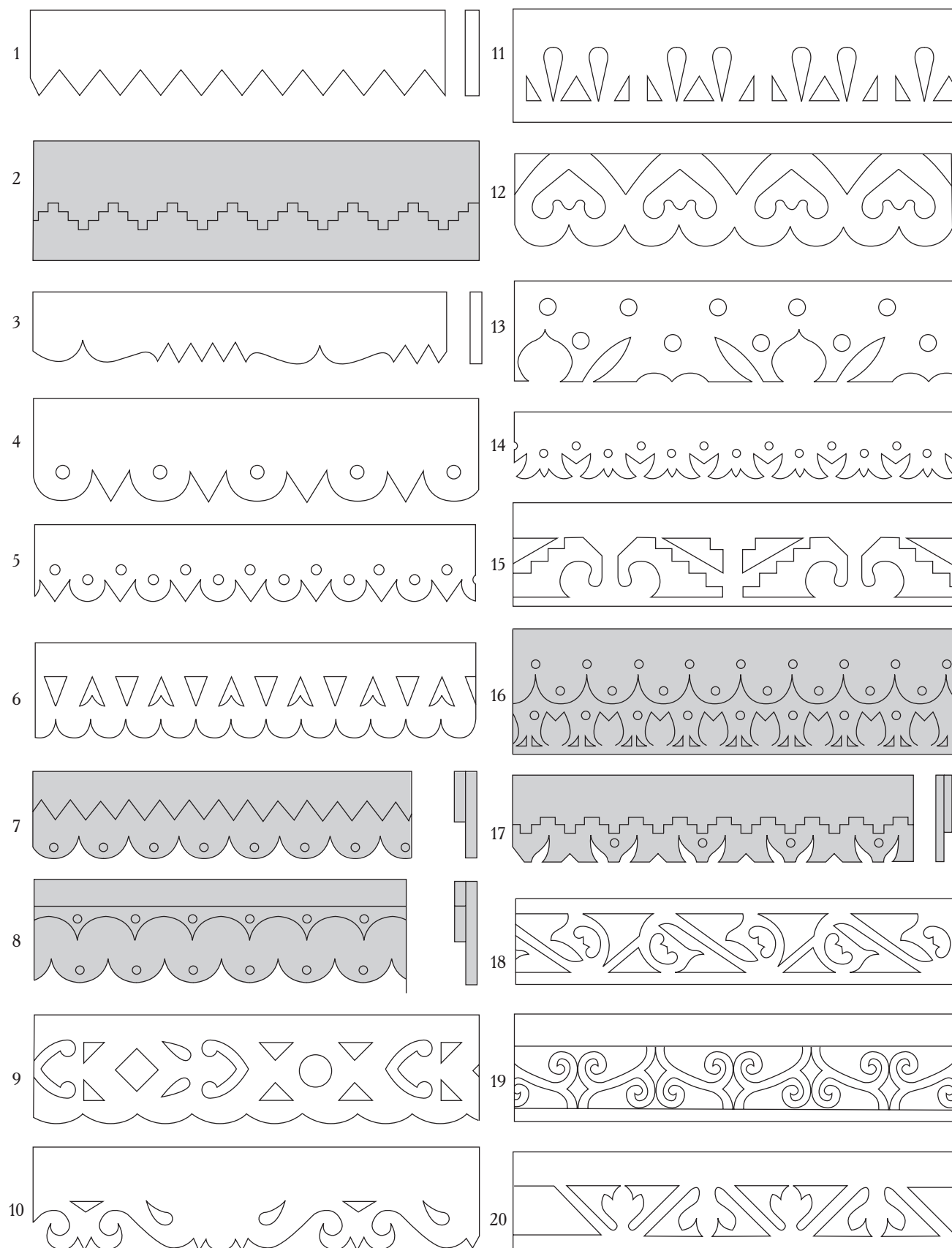
Приклади ув'язки декору капітелі та облямівки окапу. 1 – Миклеушени; 2 – Логанешти; 3–4 – Онишкани; 5 – Страшень; 6 – Томай; 7 – Пиржолтени; 8 – Стольнічени; 9 – Садова; 10 – Кугурешти; 11 – Томай; 12 – Садова; 13 – Корпач; 14 – Садова; 15 – Корпач

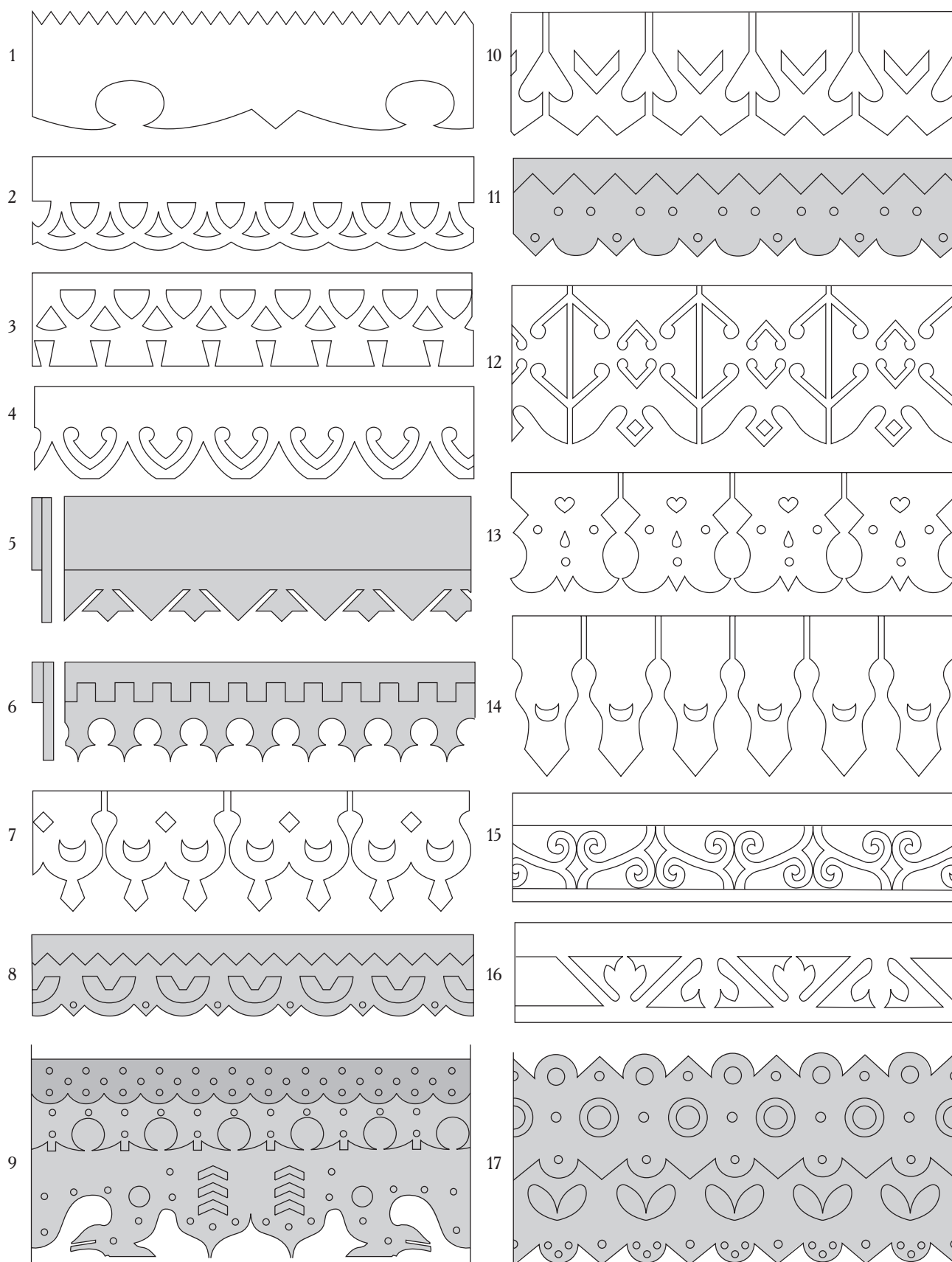
Приклади ув'язаного вирішення колонки галереї, облямівки окапів, огорожі та причілков. 1 – Новачь; 2 – Логанешти; 3 – Бурсук; 4 – Ширеуци; 5 – Томай; 6 – Буцени

1 – 3 – Колонки і капітелі центральної зони Молдови. За V. Malcoci. 4 – 6 Традиційні колонки без капітелі. Центральна зона Молдови. За V. Malcoci. 7 – 10 – Традиційні колонки з капітелями. Центральна зона Молдови. За V. Malcoci. 12 – 17 – Колонки з народними рішеннями капітелей. Центральна зона Молдови. За V. Malcoci

Приклади різьби облямівки окапів (cornișe de streașina). 1, 3–6, 9–15, 18–20 — Декор виконаний на одній дощці вздовж окапу. 7–8, 16–17 — Декор виконаний на основі двох дощок вздовж окапу

Приклади різьби облямівки окапів (cornișe de streășina). 1–4, 15–16 — Декор виконаний на одній дошці вздовж окапу. 5–6, 8, 11, 17 — Декор виконаний на основі двох дощок вздовж окапу. 9 — Декор виконаний на основі трьох дощок вздовж окапу. 7, 10, 12–14 — Декор набраний із дощочок перпендикулярно до окапу, характерний для північних районів

ність, а потім і зовсім відмовитися від декоративної обробки стовпчиків.

Різьблені стовпчики в основному зустрічаються в центральному районі Молдови, і найбільш якісні з них у декоративному відношенні можна побачити тільки в старих хатах (Томай [Tomay], Динжень [Dundzen]). Колони в молдавських хатах сс. Буцень (Butsen), Ханска, Логанешти, Бозиень (Boziyen) складаються з чотирьохгранного стовпа, в якому декорована різьбою лише лицева частина колони. Низ стовпа не декорували, він був постаментом для верхньої частини. Декоративна виразність створюється шляхом ритмічного чергування однакових або різноманітних об'ємно-пластичних мотивів, які складаються з вертикальних і похилених площин, що надає стовпові і всій галереї монументальності.

Другий тип сформувався на основі першого, коли декоративна сторона взяла верх над конструктивною. Підкос, який виконував конструктивну функцію, замінено фігурними капітелями, які виконували лише декоративну функцію. Цей напрям виявився набагато стійкішим і протягом багатьох десятиліть збагачувався творчою фантазією народних майстрів. Він був стійким і доступним ще й тому, що не потребував високого професіоналізму, необхідного для обробки декоративного підкосу, виконаного з бруса, і врубано-го в тіло колони. Особливий розвиток отримали капітелі в житлі центрального району. За своєю композицією і організацією декору їх можна розділити на дві підгрупи. В першу підгрупу необхідно віднести чисто орнаментальні рішення, в яких капітель представляє дошку з вирізаними в ній геометричними мотивами. Друга підгрупа — капітелі з мотивами тваринного, рослинного і побутового характеру. В с. Стольничень капітель вирішена у вигляді стилізованого птаха, а в смт. Страшень (Streshen) народний майстер вирізує чіткий монументальний узор капітелі на базі гребеня для чесання шерсті, і двох зміток [6, fig. 20.3—20.5; fig. 21,1—21,2].

В селах Бозієни (Bozieni), Стольничени (Stolniceni) — Єдинецький р-н, Сіутешти Ніспоренський р-н., Канія (Cania) Кантекірський р-н, Кодри (Codrița) — муніципалітет Кишинєва [6, fig. 20.3—20.5; fig. 21.1—21.2] декор організований на основі стилізації птахів.

У капітелях ми знаходимо мотиви виноградного грона, листа, качана кукурудзи, стилізовані голо-

ви: бика, вівці птахів та ін. По капітелях можна прочитати сприйняття українців та молдаван буття і філософію життя. Необхідно вказати, що дерев'яні капітелі представляють найбільше зацікавлення народних майстрів при вирішенні галереї. Багато зразків високої художньої вартості капітелей можна зустріти в сс. Логанешти (Logonești) — Криулянський р-н, Садова (Sadovo) — Каларашський р-н, Циганешти (Țiganesht) — Страшенський р-н, де орнамент капітелі має органічний зв'язок з різними причілками фронтонів, з різним звисом даху, що надає вишуканості декоративному оформленню будинку. Ще більшу винахідливість можна побачити в капітелі будинку в с. Кугурешти (Cuhurești), де народний майстер вирішує одне із складних завдань — використання одного елемента як для декорації капітелі, так і звису даху.

Третю групу представляють колони з розвинутою обробкою різьби стовпа і з фігурними капітелями. Ця група з'явилась в Кишинєві в ХІХ ст. і була реакцією на кам'яну класичну архітектуру. В цьому типі дерев'яна колона стала своєрідною народною інтерпретацією класичної капітелі. Про існування цієї групи в декорі хати засвідчив у 1930-ті роки П. Константінеску-Яшъ [5; 6, fig. 20.3—20.5; fig. 21,1—21,2]. Капітелі цієї групи — це спрощені варіанти тосканського, доричного та іонічного ордерів. По своєму інтерпретують класичну архітектуру народні майстри у вирішенні завершальної частини стовпчиків. Найпростішим прийомом такого завершення є квадратна підкладка з дошки між платвою і стовпчиком, яка виконує конструктивні функції. В подальшому ця деталь ускладнюється, отримуючи своєрідну трактовку, маючи подібність із спрощеною формою капітелі тосканського ордеру. Найбільш яскравим прикладом такого наслідування може бути братська келія Жабського монастиря, виконана на зразок великого сільського будинку, оточеного з двох боків звисом на колонах тосканського ордеру. З чисто конструктивних міркувань між стовпчиком і балкою народні майстри ставили підбалки, кінці яких, як правило, мають криволінійну або виступоподібну форму. Ці конструктивні прийоми сприяють підвищенню архітектурної виразності галереї. За архітектурним вирішенням галереї поділяється на два типи: галерея без огорожі; галерея з огорожею з вертикально або горизонтально викладених дощок, які завер-

шуються поруччям. Характерною особливістю галерей в Кагульському і Вулканештському районах є те, що вони закриті з торців на всю висоту. Таке рішення продиктоване необхідністю захисту галерей від вітру, або розташуванням хати причілкою до вулиці. Стіни, які закривали торці галерей, виконувались з глини і каменю. Поєднання легких і струнких дерев'яних стовпчиків, які розташовувались на присьбі із стінами, що обрамляли збоку, надали галереї оригінальних рис. В Молдові є також зразки галерейок у вигляді дерев'яної аркади, виконаної шляхом вруб-ки вкладишів—підкосів між стовпами і платвою, що свідчить про вплив румунської архітектури (Трансільванія), де цей спосіб достатньо широко розповсюджений. У галерейках, де споруджувалась огорожа, обшивка могла бути суцільна або мати наскрізь прорізку дощок найвибагливішого малюнка. Рисунок дерев'яних огорож галерей найрізноманітніший: геометричний, фігурний. Це надавало галереї більш нарядного і художнього вигляду. Найбільш розповсюджена огорожа вертикальною дошкою із заставкою проміжків між ними «нащільниками».

Багатство орнаментальних мотивів капітелей огорожі галерей створює велике розмаїття архітектурно-художньої виразності сільських житлових будинків, які мають однотипні рішення планів та об'ємів.

1. Гоберман Д. Молдавський ордер / Д. Гоберман // Декоративное искусство СССР. — М., 1967. — № 2.
2. Лившиц М.Я. Декор в народной архитектуре Молдавии / М.Я. Лившиц. — Кишинев : Штииница, 1971. — 91 с.

3. Моисеенко Э.В. Архитектура сельских жилых домов Молдавии / Э.В. Моисеенко. — Кишинев : Карта Молдовеняскэ, 1978. — 203 с.
4. Тарас Я. Пам'ятники архитектуры Молдавии (XIV — начало XX века) / Я. Тарас. — Кишинев : Тимпул, 1986. — 277 с.
5. Konstantinescu-Jași H. Casa Veche din Chișinău. Comisiunea monumentelor istorie / H. Konstantinescu-Jași. — Chișinăv, 1931.
6. Malcoci V. Decorul în lemn din arhitectura populară moldovenească / V. Malcoci. — Chișinău : Cartea Moldovei, 2006. — 220 р.

Yaroslav Taras

ON WOODEN GALLERIES OF FOLK DWELLINGS IN MOLDOVA

In the article have been considered wooden galleries and architectural decorative finishing of ones with subsequent tracing in treatment of pillars, leanings, heads, palings etc. Light has been thrown upon some features in porticos of southern and northern regions of Moldova. The text has been exhaustingly accompanied by graphical illustrations.

Keywords: Moldova, gallery, portico, wooden head

Ярослав Тарас

ДЕРЕВЯННЫЕ ГАЛЕРЕИ НАРОДНЫХ ЖИЛИЩ МОЛДОВЫ

Рассмотрены деревянные галереи и их архитектурно-декоративные решения, отслезжены направления обработки столбиков, откосов, капителей, оград галереек, обоснованы особенности галереек южных и северных районов Молдовы. Текст сопровождается представлений графической составляющей.

Ключевые слова: Молдова, галерея, галерейка, деревянные капители.